

Bosnyák ferencesek a Székelyföldön 1638-ban

(SZALINAI István misszióprefektus beadványa a Hitterjesztés Szent Kongregációja számára)

(Kivonat)

A beadvány rávilágít a 17. századi erdélyi és azon belül a székelyföldi katolikus egyháztörténet szinte minden problémájára. Székelyföldi egyházlátogatása nyomán SZALINAI István, az erdélyi misszió prefektusa a missziókat világszerte összefogó római bíborostanács, a Hitterjesztés Szent Kongregációja számára beadványában előterjeszti az egyház rendkívül rossz helyzetét (paphiány, a helyi papság kihágásai, a reformátusok erős térítő tevékenysége), és olyan megoldásokat ajánl, amelyeket részben életbe is fognak léptetni. VIII. Orbán pápa közös, mind a boszniai, mind a magyarországi rendtartományoktól független kusztódiában egyesíti az erdélyi magyar és bosnyák obszerváns ferences szerzeteseket, és később egy Erdélyen, de a Habsburg-területeken is kívüli püspökre bízják az erdélyi püspöki teendők ellátását, hogy ezt az erdélyi fejedelem is elfogadja.

*

Egy igen rövid és tömör, de rendkívül fontos, eddig ismeretlen dokumentumot szeretnék közreadni, amely alig egy-két lapon a 17. századi erdélyi és azon belül a székelyföldi katolikus egyháztörténet szinte minden problémájára rávilágít. SZALINAI István erdélyi bosnyák obszerváns ferences szerzetes, az erdélyi misszió prefektusa készítette ezt a feljegyzését a missziókat világszerte összefogó római bíborostanács,

a Hitterjesztés Szent Kongregációja számára az erdélyi katolicizmus helyzetéről és a teendőkről. A jelentés az erdélyi misszió számára döntő pillanatban, 1638-ban készült. Ekkor SZALINAI István már bejárta a székelyföldi plébániákat, és elkészítette erről a részletes jelentését. VIII. Orbán pápa viszont az erdélyi bosnyák és magyar obszerváns ferences szerzeteseket csak ezután, éppen Szalainai István beadványainak hatására egyesítette egy egységes, mind a magyarországi, mind a boszniai rendtartományoktól független, csak magának a pápának alávetett ferences kusztódiában (őrségben).

Megoldásra várt az erdélyi katolikus püspök kérdése is, hiszen a fejedelem nem engedte, hogy a császár, mint magyar király által kinevezett erdélyi püspökök a fejedelemségben tartózkodjanak, viszont a papszenteléshez, bér-máláshoz stb. felszentelt katolikus püspökre volt szükség. Egész Erdélyben nagy volt a paphiány, a Székelyföldön pedig sok katolikus plébános szabályosan megnősült, a papok gyakran egymást eskették meg. Igen jellemző, hogy SZALINAI István a most közölt iratban ahhoz kért felhatalmazást, hogy pappá szentelhessék a katolikus plébánosok ágyasoktól született fiait (akik a katolikus pap mesterségét, nem épp a tridentini zsinat szellemében, az apjuktól lesték el)!

Ebből a felterjesztésből az is kiderül – amiről eddig a kutatás nem tudott –, hogy SZALINAI István az erdélyi püspökség kérdését úgy vélte megoldhatónak, hogy a középkori eredetű szendrői püspöki címet olyan valaki kapja meg, aki Erdélyben él. Azt, hogy ki legyen ez a valaki, a ferences szerzetes feljegyzése nem mondja ki, de a szándékosan homályos megfogalmazás egyértelműen arra utal, hogy SZALINAI István minden bizonnyal saját maga szeretett volna Erdély főpásztorává lenni.

Annak ellenére, hogy a 16. századi törvények értelmében Erdélyben a katolikus vallás a négy recepta religio között volt, az országban 1601 óta nem élt katolikus püspök. A még BÁTHORY Zsigmond erdélyi fejedelem által – Rudolf császár egyetértésével – erdélyi püspökké kinevezett NAPRÁGHY Demeter egri kanonok 1600-ban a szentszéki megerősítést is elnyerte,

ám mire Rómából a kinevező bullát megkaphatta volna, az erdélyi polgárháború újabb fordulata nyomán el kellett menekülnie a fejedelemségből – bár NAPRÁGHY az erdélyi püspöki címét haláláig megtartotta, többé nem térhetett vissza az egyházmegyéjébe. NAPRÁGHY Demeter esetében – először és utoljára – a császár, mint a főkegyúri jogokat gyakorló magyar király, az erdélyi fejedelem és a pápa megegyezett ugyanazon személy kinevezésében. NAPRÁGHY száműzetése után azonban mind a három hatalmi központ: Bécs, Róma és Gyulafehérvár más-más módon akarta megoldani az erdélyi katolikus püspökség problémáját. A magyar király a 17. század folyamán az erdélyi (és ugyanígy a váradi) püspökségre is kinevezett a királyi Magyarországán élő főpapokat, akiket azonban a fejedelmek nem engedtek be Erdélybe, és emiatt a pápa nem is erősítette meg őket a püspöki tisztükben, azaz számukra az erdélyi püspökség csak ugyanolyan címet jelentett, mint a török hódoltság területén fekvő egyházmegyék püspökségei.

A Szenszék viszont egy székely származású, tehát az erdélyi viszonyokat jól ismerő ferences szerzetest küldött egy szendrői, azaz *nem erdélyi* püspöki címmel a fejedelemségbe. A Csíkszékéből, Madéfalváról származó SZENT-ANDRÁSSY CSÍKY István obszerváns ferences szerzetes misszionáriusként Erdélyben és Moldvában térített, majd Karánsebesen volt misszionárius – innen a BOCSKAI-szabadságharc vihara elől a helybeli raguzai kereskedők segítségével menekült el. Rómába ment, ahol a pápa 1606-ban címzetes szendrői püspökké nevezte ki. SZENTANDRÁSSY ezután Erdély, mint püspök nélküli terület apostoli adminisztrátoraként érkezett a fejedelemségbe, ahol 1608-ban Gyergyószentmiklóson egyházmegyei zsinatot is tartott. SZENTANDRÁSSY tehát – bár nem volt erdélyi püspök – mint a papszentelés, bérmálás stb. püspöki hatalmával rendelkező, felszentelt püspök Erdélyre vonatkozó kormányzói megbízást kapott, és így jött a Székelyföldre, ám a katolikus nemesek BÁTHORY Gábor ellen szőtt összeesküvése nyomán hamarosan el kellett hagynia Erdélyt. A következő szendrői püspök egy raguzai obszerváns ferences szerzetes, Alberto

RENGJICH lett, aki a valóságban Belgrádban működött, mint missziópüspök, ám SZALINAI István honfitársai, a bosnyák ferencesek szinte teljesen megakadályozták püspöki teendőiben. RENGJICH 1630-ban meghalt, azóta a szendrői püspökség üresen állt. SZALINAI István a most közzétett beadványa szerint SZENTANDRÁSSY CSÍKY István püspökségét tekintette követendő példának. SZALINAI, aki, akárcsak SZENT-ANDRÁSSY CSÍKY István, obszerváns ferences szerzetes volt, úgy gondolta: I. RÁKÓCZI György erdélyi fejedelem el fogja tűrni, hogy egy egyszerű ferences barát püspöki címet viseljen az országában, akkor, ha az nem az erdélyi püspök címe. Három évtizeddel később, 1668-ban a most közzétett beadványban még laikus testvérként említett DAMOKOS Kázmér, a későbbi erdélyi ferences kusztosz a görögországi Koron városának címzetes püspöki titulusával és erdélyi apostoli vikáriusként valóban ilyen nagyon bonyolultnak tűnő módon, titokban tartott és ezért praktikus megoldással lett Erdély főpásztora. VIII. Orbán (1623–1644) azonban, noha a SZALINAI által kért, a bulgár kusztódia mintájára közvetlenül a pápa alá rendelt ferences őrséget 1640-ben megalapította, és a csíksomlyói kolostort abba valóban belefoglalta, SZALINAIT mégsem nevezte ki püspökké – talán attól tartott, hogy az idegen, mert boszniai ferences kinevezése nem tenne jó benyomást az erdélyi katolikusokra.

SZALINAI felterjesztése azzal kezdődik, hogy „az urak” azt szeretnék, ha valaki katolikus papot szentelhetne Erdélyben. A katolikus egyház a 17. századi nehéz helyzetében is számíthatott az erdélyi katolikus urak nagyhatalmú csoportjára: a KOVACSÓCZY, PETKI, KORNIS, APOR, LÁZÁR, HALLER, MIKES, BÁLINTFFY, THOLDALAGHY, ERDÉLYI, JÓSIKA, WESSELÉNYI, SULYOK stb. családok tagjai megmaradtak a római hiten, és a református fejedelmek alatt is igen fontos (kancellári, kincstartói, tanácsosi, követi, főkapitányi) tisztségeket töltöttek be, és ezért nem túlzás ebben az időben Erdélyben egy katolikus nemesúri lobbyról beszélni. A katolikus nemesurak hívták be 1630-ban a bosnyák ferenceseket Erdélybe, akkor jött

ide SZALINAI István és a feljegyzés végén említett hű társa, a szintén boszniai ferences LOPARAI István is.

Ha a térképre nézünk, úgy tűnik, hogy Bosznia elég messze van Erdélytől, azonban a bosnyák ferencesek a 16. század vége óta fokozatosan kiterjesztették a missziójukat a magyarországi török hódoltság délszlávok lakta részeire is. A bosnyák ferenceseknek 1626 óta a jórészt délszláv anyanyelvű katolikusok által lakott Temesközben, a török hódoltságnak az erdélyi fejedelemség határához legközelebb fekvő részén, Krassóvárott volt egy kicsiny, de nagyon aktív missziójuk – ennek kapcsolatait az erdélyi katolikus urakkal az is mutatta, hogy itt öltözött be ferencesnek egy előkelő székelyföldi familia sarja, KUN Szeráfin.

A Hitterjesztés Szent Kongregációja bíborosai a Kongregáció 1638. november 9-i ülésén tárgyalták meg SZALINAI István jelentését az egyházlátogatásáról, valamint a most közölt beadványát. A kardinálisok úgy döntöttek, hogy SZALINAI legtöbb kérését teljesítik. DAMOKOS Kázmért, miután pápai engedélyt kapott, hogy átlépjen a laikus testvérek közül a ferences miséspapok közé, és szintén pápai felmentést nyert a keze csonkasága, illetve az egyházmegyén kívüli papszentelés miatt, 1639-ben az obszerváns ferences rend főtemplomában, a római Aracoeli-kolostorban szentelték pappá. A Kongregáció javaslatára pedig 1640. február 3-án VIII. Orbán pápa brévéjében adott ki, mely szerint az erdélyi magyar és bosnyák ferenceseket egyesítve, mind a magyarországi, mind a boszniai provinciáról leválasztotta őket, és önálló, csak a rendfőnöknek alárendelt, Szent Istvánról elnevezett őrséget hozott létre, amelynek első kusztosza (őre) SZALINAI István lett. Az erdélyi püspök kérdését azonban még évtizedekig nem sikerült megoldani. Bár Francesco INGOLI, a Hitterjesztés Szent Kongregációja titkára azt javasolta a bíborosoknak, hogy mivel a magyar király által kinevezett SIMÁNDI István erdélyi püspököt a fejedelem nem engedi be az országába, egy, a hitetlenek földjén lévő, címzetes püspökséggel kellene az erdélyi katolikusokról gondoskodni, erre ekkor még nem került

sor. SZALINAI István ezután egyszerre volt az erdélyi ferences misszió prefektusa, kusztosz és püspöki helynök (vikárius), az a most közölt iratban szerényen megfogalmazott vágya azonban, hogy szenteljék püspökké, 1653-ban bekövetkezett haláláig nem teljesült.

Irodalom

1. BARBU, Violeta (1996): **Rezidentele Iezuite din prima jumătate a secolului al XVII-lea în vestul Transilvaniei: strategii misionare.** Verbum 1995–1996, București.
2. BÍRÓ Vencel – BOROS Fortunát (1927): **Az erdélyi katolikus nagyok.** Kolozsvár.
3. BÍRÓ Vencel (1927): **Gróf APOR István.** Bp.
4. BÍRÓ Vencel (1929): **BETHLEN Gábor és az erdélyi katolicizmus.** Cluj-Kolozsvár.
5. BOCHKOR Mihály (1911): **Az erdélyi katolikus autonómia.** Kolozsvár.
6. BOGA Alajos (1923): **Az erdélyi római katolikus státus múltja és jelene.** Cluj.
7. BOROS Fortunát (1923): **A csíksomlyói harminckét confrater.** Cluj-Kolozsvár.
8. BOROS Fortunát (1925): **A protestáns fejedelmek kora.** In: **Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene.** Dicsőszent-márton.
9. BOROS Fortunát (1927): **Az erdélyi ferencrendiek.** Cluj-Kolozsvár.
10. BOROS Fortunát (1930): **Az első erdélyi törvénykönyv és a katolicizmus.** Cluj-Kolozsvár.
11. ENDES Miklós (1938): **Csik-, Gyergyó- Kászón székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig.** Bp.
12. ENDES Miklós (1935): **Erdély három nemzete és négy valása autonómiájának története.** Bp.
13. GALLA Ferenc (1934): **A csíksomlyói ferencrendi kolostor viszontagságai BETHLEN Gábor idején.** A gróf KLEBELSBERG Kuno Magyar Történetkutató Intézet évkönyve. IV. Bp. 283–302.
14. GALLA Ferenc (1940): **MARNAVICS Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai.** Bp.
15. GALLA Ferenc (1941): **SIMÁNDI István választott erdélyi püspök pápai kinevezésének ügye.** In: **NOTTER Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről.** Szerk. ANGYAL Pál, BARA-NYAY Jusztin, MÓRA Mihály. Bp.
16. GYÖRFFY, Paulus (1737): **Ortus, progressus... provinciae Transylvaniae.** Csíksomlyó.
17. GYÖRGY József (1930): **A ferencrendiek élete és működése Erdélyben.** Kolozsvár
18. JAKAB Antal (1944): **Az erdélyi római katolikus püspöki szék betöltésének vitája a XVII. században.** (Erdélyi tudományos füzetek 172.) Kolozsvár.

19. KARÁCSONYI János (1924): **Szent Ferenc rendjének története Magyarországon.** I–II. Bp.

20. MADAS Edit (szerk., 1991): **Fekete könyv. Az erdélyi ferences kuztódia története.** Szeged.

21. SZABÓ György Piusz (1921): **Ferencrendiek a magyar történelemben.** Bp.

22. TEMESVÁRY János (1912): **CSIKMÁDÉFALVI SZENTANDRÁSSY István erdélyi püspök.** Kolozsvár.

23. TEMESVÁRY János (1913): **Erdély választott püspökei.** Szamosújvár.

24. **Moldvai csángó-magyar okmánytár** (1989). Szerk. BENDA Kálmán, összeállították BENDA Kálmán, JÁSZAY Gabriella, KENÉZ Győző, TÓTH István György. I–II. Bp.

25. TÓTH, István György (ed., 1994): **Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707).** Róma–Budapest.

11. TÓTH István György (1997): **RAGUZAI Bonifác, a hódoltság első pápai vizitátora (1581–1582).** Történelmi Szemle 1997/3–4.

27. TÓTH István György (1997): **BETHLEN Gábor mókás temetési menete (FRANCISCI András pálos szerzetes levele 1630-ból).** Történelmi Szemle.

23. TRÓCSÁNYI Zsolt (1980): **Erdély központi kormányzata 1540–1690.** Bp.

30. TUDÓSNÉ SIMON Kinga (1991): **A háromszéki hadkötelek székelység társadalmi rétegződése 1635-ben.** Történelmi Szemle.

13. VESZELY Károly (1860): **Erdélyi egyháztörténeti adatok.** Kolozsvár.

Források

(1638., Mikháza)

SZALINAI István bosnyák obszerváns ferences szerzetes feljegyzése a Hitterjesztés Szent Kongregációja részére az erdélyi ferences őrség felállításáról (APF SOCG Vol. 400. Fol. 27. (Memoriali 1639.) végig sk. eredeti, SZALINAI István kézírásával)

Az irat tartalma

(A katolikus) urak azt akarják, hogy Erdélyben legalább egy valaki szentelhesen papokat. Ha a szendrői püspökséget engedélyezik, akkor őt a bulgáriai két püspök szentelhesse fel, vagy pedig egyikük, Pietro (DEODATO) jöjjön Erdélybe a kereskedőkkel, és szentelje fel a püspököt. Kéri továbbá, hogy Bécsben taníttathassanak 3–4 jó növendéket, nem olyanokat, mint (HERBART) Mihály, aki Rómában a Hitterjesztés Szent Kongregációja kollégiumában tanult, de eretnek lett. A rendfőnök küldjön ide (magyar) anyanyelvű példás szerzeteseket. A papok ágyasoktól született gyer-

rekei részére adjanak felmentést, hogy őket is pappá szentelhessek. A kuztódia ne a németországi rendi biztoshoz tartozzon, mert akkor Németország és Felső-Magyarország miatt gyanússá válik (a fejedelem előtt). A csíksomlyói kolostor tartozzon a kuztódiahoz, amelynek legyenek ugyanolyan kiváltságai, mint a bulgáriai kuztódianak és a bosnyák rendtartománynak. Ha a szendrői püspökségnek volnának jövedelmei, azt a Hitterjesztés Szent Kongregációja rendelje az iskolák számára, hogy legalább minden székelységi székelésben legyen (a ferenceseknek) egy iskolájuk. A szegény plébániák számára Bécsben vegyenek misékönnyvet, kelyhet. A (mikházai) kolostor számára Bécsben vagy Velencében vegyenek felszerelést, könyveket. Háromszéken Gábor és Péter papok idén ágyast vettek maguknak, és az összes ágyastartó pap összegyűlt, és megállapodtak, hogy nem akarják magukat olyan előjáróknak alávetni, akik elválasztják őket az ágyasaiktól, akkor legyenek inkább alávetve a kálvinisták szuperintendensének. (DAMOKOS) Kázmér segítő-testvért szenteljék pappá, őt és (KOLOZSVÁRI) Bertalan atyát küldjék ide. (A levélíró és társai) 12 évre misszionáriusi szolgálatot vállalnak, és a Hitterjesztés Szent Kongregációja meglátja majd, hogy milyen eredményt érnek el. Az udvarhelyi polgárok írtak, hogy küldjenek nekik (katolikus) papot, különben kálvinista prédikátort hoznak be, néhányan már el is hajlottak a hittől.

Memoriale admodum reverendi patris Stephani DE SALINIS ex Transyluania.¹

1. Dominorum intentio, quod uni concedatur saltem sacerdotis ordinare, et consecrare calices, qui dicunt quod nolunt amplius supplicare quia magnum periculum est² sub poena amissione³ bona et capitis.⁴

2. Si Samandriensis episcopus⁵ conceditur tunc in Bulgaria ab illis duobus episcopis fiet dispensatio ut consecratur. Vel si hoc posset fieri, ut unus illorum, qui vocatur pater Petrus⁶ cum mercatoribus⁷ veniret ad Dominicam⁸ in Albis⁹, qui consecraret.¹⁰

3. Si posset fieri, ut Viennae possemus tenere 3 vel 4 alumnos bonos, quos nos probavimus pro ista patria, non tales, sicut iste Michael,¹¹ qui Romae studuit in Collegio de Propaganda Fide, et est factus haereticus, et blasfemator religionis catholicae.

4. Quando opus erit duo sacra¹² celebrare in die, et quando non esset ministrans, sine ministro celebrare.

5. Jubere patri generali¹³ quod concederet aliquos bonos exemplares patres ex nativa lingua¹⁴, et dare tales litteras¹⁵, qui essent apti et vellent venire possemus habere.

6. Parochias tenere, ubi esset necesse.¹⁶
 7. In foro conscientiae dispensare in duobus 3. 4. gradum, qui jam sunt decrepitati¹⁷ nolunt separari.¹⁸
 8. Dispensare in 3. 4. gradum, quia ibunt ad haereticos, et ex illis pervertuntur.
 9. Sunt aliquorum sacerdotum¹⁹ filii et secunda et tertia gradibus et a concubina filii, fieret dispensatio ut possint esse sacerdotes, qui boni sunt.
 10. Ista custodia non debet dependere a commissario Germaniae, quia semper est suspicio de Germania et Superiori Hungaria²⁰. Aliud est quod aliquando mittunt tales fratres, qui potius scandala dant, quam ut aliquos converterent, vel aliis possent inservire propter quos et boni multas ignominias debent pati.
 11. Debent dare talem auctoritatem, ut scandalosos fratres possint extirpare ex regno.
 12. Ut conventus Chikiensis²¹ esset cum nostra custodia propter augmentationem propagationis fidei, et ad tollendas suspiciones de partibus superioribus, et incommodos sive malos fratres qui solent saepius venire per apostasia et recipiunt illos expelli.²²
 Et bene possunt intelligere ex litteris patris Nicolai²³ et domini capitanei²⁴ (qui est patronus conventus) qualem curam habeant superiores de illo conventu.
 13. Ut custodia ista possit habere talia privilegia, quae habet custodia Bulgaria²⁵ et provincia Bosznae²⁶ Argentinae.
 (Fol. 28.)
 14. Si episcopatus Samandriensis haberet aliquid proventum a Sacra Congregatione ordinare hoc pro aliquibus scholis ut saltem in omnibus sedibus unam scolam possemus tenere, pro utilitate et augmentatione propagationis fidei, ubi possemus probare juvenes, qui essent apti et utiles.
 15. Pro parochiis pauperulis aliquot missale et si fieri poterit, calices et pixides, quia est maxima necessitas. Viennae.²⁷
 16. Pro nostro conventu²⁸ Sacra Congregatio ordina-verat anno praeterito calicem cum patena et unam monstrantiam, et casulam, nihil aliud accepimus nisi 6 ulnas ex materia sericea et rogamus pro amore Dei ut nunc restituant Viennae sive Venetiis, et pro choro psalterium et graduale pro quo convenimus cum²⁹ 4 Ungaricis et Viennae³⁰ ordinare aliquid pannum pro vestimentis, quia nuditatem sustinemus valde et pro choro unum breviarium in folio.
 17. Et isto anno duo sacerdotes duxerunt concubinas in Trium Sedium unus pater Petrus, alter Pater Gabriel, si bene recordor, et omnes sacerdotes concubinarum conveniunt simul et concluderunt quod nolunt esse sub talibus superioribus³¹ qui illos separat a concubinis, imo volunt potius esse sub superintendente Caluinistarum.³²

18. Si conventus Chikiensis non potest esse³³ cum nostra custodia, vel si³⁴ non possemus habere fratres saltem fratrem Casimirum,³⁵ quem jam bis commendavi et modo commendo, ut ne dimittant ipsum, sine sacerdote et alium patrem Bartholomaeum³⁶ Transilvanum, cui jubeant venire huc. Sumus contenti (si aliter non potest fieri) ut simus missionarii per annos 12³⁷, videbit Sacra Congregatio quod erit propagatio. Modo cives³⁸ Uduarhelyiensis³⁹ scribunt et rogant pro amore Dei, ut subveniam ipsis cum sacerdote aliquo⁴⁰ alias introducunt praedicantium Caluinistam, et aliqui jam ex illis declinarunt a fide.

Haec fide mediante

Jam bis misi socium⁴¹ Deus scit quibus expensis, et periculis, tamen nihil potui obtinere pro communi bono.

Jegyzet

1. A szerzetes a boszniai Tuzla kolostorából származott, Tuzla latin neve pedig az ottani sóbányák miatt Salinae. Eredeti neve nyilván Stjepan TUZLANSKI volt, így azonban nem találkoztunk vele a forrásokban, olaszul Stefano DA SALINA, latinul Stephanus DE SALINIS volt a neve.
2. A szó a sor fölött beszűrta.
3. Sic! pro: amissionis.
4. Az erdélyi törvények tiltották a katolikus püspök behozatalát, az erdélyi urak a fejedelemtől tartottak.
5. A szendrői püspökség: Szendrő, Smederevo, ma Jugoszlávia.
6. Pietro DEODATO (1601 k. –1673 k.), obszerváns ferences szerzetes, szófiai püspök. Eredeti neve: BOGDAN, ennek fordítása a latin DEODATUS és az olasz DEODATO; BAKŠIĆ, BAKŠEV alakban is írták a nevét. 1617 körül lép az obszerváns ferences rendbe, a római Araocoil-kolostorban tanul. 1631-ben visszatér Bulgáriába, ahol az 1621-ben létrehozott bulgáriai őrség (kusztojiátus) kusztoszává választják. 1638-ban címzetes gallipoli püspök, egyben a szófiai püspök koadjutora, 1641-ben szófiai püspök, 1642-től az egyházmegye rangjának megemlése után szófiai érsek. Több egyházi munka szerzője.
7. A Balkánt járó katolikus, főleg raguzai kereskedők karavánjaihoz szívesen csatlakoztak a misszionáriusok.
8. Rövidített szó: Dnca, felette rövidítésjel.
9. 1639. május 1.
10. A mondat megfogalmazása korántsem véletlenül ilyen homályos: SZALINAI atya nyilván saját magára gondolt, mint Erdélyben működő szendrői püspökre.
11. HERBART Mihály (sz. 1610 k.). Segesvári evangélikus szülők gyermeke, Padovában tanult, majd Rómában katolikus hitre tért. 1634 nyarán HERBART Mihály Rómában jelentkezett a Hitterjesztés Szent Kongregációjánál és felvételét kérte valamely római kollégiumba, hogy azután Erdélyben legyen misszionárus, mert elhatározta, hogy mint missziós pap visszatér hazájába. Három évig a Collegium Urbanum, a Hitterjesztés Szent Kongregációja római kollégiuma növendéke volt, majd pappá szentelték és a bécsi nuncius ajánlásával visszatért Erdélybe, ahol azonban ismét evangélikus lett.
12. Két misét mondjon ugyanaz a pap egy nap – ehhez különleges kiváltságokra volt szükség.
13. A ferences rend rendfőnöke (minister generalis totius ordinis Sancti Francisci) 1639. június 11-ig Giovanni Battista DA CAMPANEA, e dátumtól 1645. június 3-ig Juan Merinero DE MADRID volt.

14. Minden bizonnyal magyar anyanyelvű ferenceseket kért a magyarországi két rendtartományból.

15. A következő szavakat utólag, de ugyanaz a kéz szúrta be.

16. A ferences szerzetesek ne csak kolostorban szolgálhassanak, hanem plébániákat is elláthassanak.

17. Írva: decrepidadi.

18. A paphiány miatt Erdélyben sok rokon is házasságot kötött, mit sem tudva a tilalomról; azt kéri, ha e tiltott házasságban élők már együtt megöregedtek, ne válasszák el őket.

19. Sacerdotibus-ból sacerdotum-ra javítva.

20. A fejedelem gyanakodva fogadja a császár országából jött papokat.

21. Csíksomlyó.

22. A következő szavakat utólag, de ugyanaz a kéz szúrta be.

23. CSÍKSOMLYAI SZÉKELY Miklós (Csíksomlyó, 1600 k. – Csíksomlyó, 1661. okt. 21.), obszerváns ferences szerzetes, a csíksomlyói kolostor gvardiánja. 1661-ben a kolostort feldúló tatárok ölték meg.

24. SZÁRHEGYI Lázár István (mh. 1664), csíkszéki főkirálybíró.

25. Az 1664-ben létrehozott bulgáriai obszerváns ferences kusztodiátus (örség) mintájára.

26. Sic!

27. Ti. Bécsben vásároljanak templomi felszerelést.

28. Minden bizonnyal a mikházi kolostort érti ez alatt (Călugăreni, Maros megye).

29. A szó tollban maradt.

30. Írva: Vienna.

31. Tales superiores-ből javítva.

32. GELEJI KATONA István (1589–1649), 1633-ról erdélyi református püspök.

33. Utána kihúzza: jub.

34. Si szó utólag beszúrva.

35. DAMOKOS Kázmér obszerváns ferences szerzetes. DAMOKOS, aki évtizedekkel később erdélyi kusztosz, továbbá koroni püspök és apostoli vikáriusi címmel Erdély titkos főpáspora lett, ekkor még csak pap sem volt. A székelyföldi előkelő nemesi családból származó ferences tanult ember létre is csak laikus segítőtestvérként szolgálhatott, mert az egyik ujjá csonkasága miatt a kánonjog szerint nem lehetett miséspappá szentelni, hiszen akkor torz ujjával fogta volna meg a szentelt ostyát. A királyi Magyarországon a mariánus tartományban szolgáló fiatalember (a csíksomlyói kolostor a szalvatoriánus provinciáé volt) székely rokonai meglátogatására és egyben megtérítésére érkezett. Örömmel csatlakozott azonban 1638-ban SZALINAI Istvánhoz, bosnyák rendtársához (akivel minden bizonnyal latinul értették meg egymást), és elkísérte SZALINAI-t, mint tolmácsa és titkára az egyházlátogatás során.

36. KOLOZSVÁRI Bertalan obszerváns ferences szerzetes, a következő évben Fulgenzio a JESI római ferences, misszionárius, erdélyi kusztosz segítőtársa a szárhegyi misszióban, később különböző magyarországi kolostorok gvardiánja.

37. Ez rendkívül hosszú missziós szolgálat, általában 3–7 év missziót váltaltak a misszionáriusok.

38. A szó civitas-ból javítva.

39. Székelyudvarhely.

40. A szó utólag beszúrva.

41. LOPARAI István (Stefano a LOPARA) bosnyák obszerváns ferences szerzetes 1630-ban SZALINAI Istvánnal érkezett Erdélybe, haláláig Erdélyben működött, a mikházi kolostor gvardiánja, 1661 első napjaiban görgényszentimrei plébánosként Görgény várában halt meg, pestisben.

Un document privind franciscanii bosniaci din Secuime, din 1638 (Rezumat)

Documentul publicat ne ajută să înțelegem întregul complex de probleme al istoriei bisericii catolice transilvane din sec. al XVII-lea. După ce a vizitat plebaniile din Secuime, Stephanus DE SALINIS, prefectul misiunii transilvane raportează Sfântei Congregații Misionare din Roma (consiliul de cardinali, coordonatorul întregii activități misionare) situația dezastruoasă a bisericii (lipsa de preoți, comportamentul neregulamentar al clerului local, puternica activitate prozelitistă a calviștilor) și propune soluții, care în parte vor fi puse în aplicare. Papa Urban al VIII-lea va uni franciscanii transilvăneni, maghiari și bosniaci, într-o custodie independentă atât de cea din Bosnia, cât și de cea din Ungaria, și mai târziu se va împuternici un episcop dinafara Transilvaniei și chiar a teritoriilor habsburgice pentru a îndeplini sarcinile episcopale din Transilvania, soluție acceptabilă și pentru principe.

Bosnian Franciscans in Székelyföld in 1638

(The Letter of Mission Stefano a SALINA for the Holy Congregation for Propagation of Faith)
(Abstract)

This letter reflects almost all the problems of the Catholic church's history during the 17th century in Transylvania. Stefano a SALINA, the Bosnian friar describes in his letter the sad situation of the Catholic church because of the lack of priests, the moral of the clergy and the activity of the Calvinists. He proposed to create a new custody, which would be independent from the Hungarian and from the Bosnian provinces as well. A bishop should be appointed who is not resident of Hungary or of Transylvania, and therefore is accepted by the prince of Transylvania.

